

NOTAT

22. februar 2017

Den tyske myndighedsgodkendelsesproces for Femern-tunnelen

I 2008 indgik Danmark og Tyskland en statstraktat om etablering af en fast forbindelse over Femern Bælt. Statstraktaten blev vedtaget politisk i begge landes nationale parlamenter med store flertal. På grundlag af statstraktaten blev der iværksat en proces i begge lande for at opnå en byggetilladelse til Femern-tunnelen.

På dansk side blev byggetilladelsen givet med Folketingets vedtagelse af en anlægslov i foråret 2015. I Danmark er man dermed klar til at igangsætte anlægsarbejderne. I Tyskland er Femern-projektet politisk vedtaget i den tyske Forbundsday, men myndighederne i Slesvig-Holsten skal udstede en administrativ godkendelse, før anlægsarbejderne kan iværksettes.

Femern A/S afleverede i oktober 2013 en ansøgning på i alt 11.000 sider om tysk myndighedsgodkendelse af Femern Bælt-forbindelsen til den ansvarlige hørings- og godkendelsesmyndighed i Slesvig-Holsten. Ansøgningen blev indgivet i samarbejde med LBV Lübeck, som er ansøger for projektets vejdel i Tyskland. Det var dengang delstatsmyndighedernes vurdering, at myndighedsgodkendelsen ville kunne udstedes efter halvandet til to år regnet fra oktober 2013, det vil sige i løbet af 2015. Ansøgningen var i 2014 og 2015 gennem en fuld offentlig høring, inkl. kontrol hos myndighederne i Slesvig-Holsten. Høringen blev afsluttet i november 2015.

På det tidspunkt blev det af myndighederne i Slesvig-Holsten meddelt, at projektansøgningen skulle opdateres, som resultat af høringen, og at den justerede ansøgning skulle gennem en ny fuld offentlig høring. Femern A/S opdaterede således herefter ansøgningen med 3.000 siders ekstra dokumentation, så ansøgningen nu er på i alt ca. 14.000 sider.

Ansøgningen indeholder grundig dokumentation af det anlægstekniske projekt, hvordan tunnelen skal bygges, vurderinger af projektets påvirkning på miljøet, arealerhvervelse, trafik og trafikale forhold, sejladssikkerhed, sikkerhed i tunnelen og alle afværge- og kompensationsforanstaltninger, mv.

Femern A/S afleverede som aftalt den opdaterede ansøgning til myndighederne i Slesvig-Holsten den 29. februar 2016. I de følgende fire måneder iværksatte myndighederne i Slesvig-Holsten som forudsat en gennemgang af dokumenterne, og Femern A/S foretog forskellige justeringer efter myndighedernes anvisning. Femern A/S afleverede de endelige og tilrettede dokumenter til myndighederne i Slesvig-Holsten primo juli 2016, hvorefter myndighederne iværksatte den anden offentlige høring hen over sommerferien 2016.

Høringens svarfrist udløb den 26. august 2016. Der indkom i alt ca. 12.600 høringssvar, som hen over efteråret 2016 blev overleveret af myndighederne i Slesvig-Holsten til Femern A/S med henblik på udarbejdelse af skriftlige besvarelser. De sidste høringssvar blev

modtaget af Femern A/S i november 2016. Femern A/S meddelte i efteråret 2016 til myndighederne i Slesvig-Holsten, at selskabet ville aflevere sit bidrag til svar på samtlige 12.600 indsigelser den 15. februar 2017. Femern A/S overholdt også denne frist, jf. nedenfor.

Femern A/S håndtering af godkendelsesprocessen

Det er en stor opgave at opnå en myndighedsgodkendelse af Femern-tunnelen i Tyskland. Ansøgningsprocessen strækker sig over flere år, og myndighedernes krav til ansøgningsmaterialet er omfattende. Femern A/S har forberedt sig grundigt på opgaven. Selskabet har udarbejdet en ansøgning om tysk byggetilladelse af høj kvalitet med involvering af selskabets mange tyske og internationale eksperter. I alt 40 rådgivningsvirksomheder, heraf 25 fra Tyskland, har været involveret i arbejdet.

Femern A/S modtog de sidste og afgørende høringssvar fra de tyske miljømyndigheder medio november 2016. Den 15. februar 2017 afleverede selskabet sine besvarelser af samtlige 12.600 indsigelser til myndighederne i Slesvig-Holsten.

For at kunne håndtere et stort antal indsigelser i høringsprocessen effektivt og med høj kvalitet har Femern A/S blandt andet taget følgende initiativer:

- På baggrund af den første høringsrunde iværksatte Femern A/S en grundig forberedelse af den fornyede offentlige høring i Tyskland med henblik på at kunne håndtere et potentielt stort antal høringssvar. I tæt samarbejde med den internationale konsulentvirksomhed McKinseys afdeling i Stuttgart, som har erfaringer fra store kontroversielle anlægsprojekter i Tyskland, har Femern A/S opbygget en organisation med den nødvendige bemanning og ekspertise til at håndtere et stort antal indsigelser i høringsprocessen.
- 150 tyske og internationale eksperter inden for blandet andet miljø, sikkerhed, byggeteknik og jura har været involveret i den faglige besvarelse af de 12.600 indsigelser. Med henblik på at sikre høj faglig kvalitet, juridisk robusthed og gennemgående konsistens i forhold til kravene fra de tyske myndigheder har besvarelserne desuden gennemgået et grundigt afsluttende review ved blandt andre selskabets tyske advokater CMS Hasche Sigle og HFK Rechtsanwälte.
- Femern A/S har fokuseret hele selskabets organisation på håndtering af den tyske proces og har blandt andet ansat tyske specialister i bygherreselskabet med erfaring fra andre store infrastrukturprojekter i Tyskland. Den tekniske division i selskabet har erfaring fra byggeriet af både Storbælts- og Øresundsforbindelsen og bidrager i alle de tekniske aspekter af den tyske godkendelsesproces. Byggemetoderne, sikkerheden i tunnelen og håndteringen af støj mv. under byggefasen er i vid udstrækning baseret på de gode erfaringer fra Storebælts- og Øresundsprojekterne.
- For at sikre, at ansøgningen er robust i forhold til emner, hvor der er risiko for, at der indgives klager ved en senere retssag ved Forbundsforvaltningsdomstolen i Leipzig, har Femern A/S tilknyttet en tidligere dommer fra Forvaltningsdomstolen som rådgiver. Den

tidligere dommer samarbejder med selskabets tyske advokater CMS Hasche Sigle om forberedelsen af en kommende retssag.

- Igennem hele godkendelsesprocessen har Femern A/S haft en tæt dialog med de involverede tyske myndigheder med henblik på at modtage rådgivning og vejledning om myndighedsgodkendelsen. Der er således løbende gennemført drøftelser med bl.a. Miljøministeriet i Slesvig-Holsten og Forbunds-naturstyrelsen (BfN), sejladsmyndighederne, den forbundsstatslige jernbanemyndighed (EBA), det tyske forsvar og beredskabsmyndighederne i Slesvig-Holsten, m.fl. De seneste hørings-svar fra myndighederne bekræfter i væsentligt omfang fremskridtene i forhold til de tyske myndigheder.
- Femern A/S har etableret en afdeling i Kiel for at forbedre den løbende dialog med delstatsmyndighederne yderligere.

Selve ansøgningen om myndighedsgodkendelse af Femern-tunnelen i Tyskland er udarbejdet af nogle af de mest anerkendte tyske eksperter inden for hvert fagområde:

- Femern A/S anvender to af de mest erfarne tyske advokatvirksomheder, CMS Hasche Sigle og HFK Rechtsanwälte fra Hamborg, som har været involveret i en lang række andre tyske godkendelsesprocesser. Selskabets tyske advokater har foretaget en kritisk gennemgang af hver eneste side i ansøgningen og har bidraget til besvarelse og review af indsigelserne i høringsprocessen.
- Miljøundersøgelserne er udarbejdet af de tyske miljøeksperter Trüper Gondesens Partner fra Lübeck og BioConsult SH fra Husum. Desuden har andre højt specialiserede tyske miljøeksperter inden for eksempelvis marinebiologi og støj og vibrationer fra marine anlægsarbejder været involveret, herunder MariLim Gesellschaft für Gewässeruntersuchung fra Kiel, Baudyn GmbH fra Hamborg og Lairm Consult fra Bargtheide.
- Trafikprognoserne er udarbejdet af Intraplan Consult fra München og TTS Trimode Transport Solutions (tidligere BVU) fra Freiburg, som også anvendes af det tyske forbundstransportministerium og tilvejebringer grundlaget for forbundsstatens overordnede infrastrukturinvesteringsplan.
- Tunnelens sikkerhedskoncept og tekniske installationer er udviklet og kritisk gennemgået i samarbejde med blandt andre det internationale tekniske rådgiverkonsortium Rambøll-Arup-TEC, de danske og tyske beredskabsmyndigheder, den tyske rådgivende institution for veje og tunneler Bundesanstalt für Straßenwesen fra Bonn og den tyske forskningsinstitution STUVAtec fra Köln samt de tyske ingeniørvirksomheder Vössing Ingenieurbüro fra Düsseldorf, WTM Engineers fra Hamborg, Maidl Tunnelconsultants fra München og BUNG Ingenieure fra Heidelberg. BUNG Ingenieure har også medvirket til udarbejdelsen af den officielle tyske generelle vejledning for tunnelsikkerhed (RABT).

- Der er udført uafhængige tredjepartsreviews af alle centrale dele af ansøgningen, og Femern A/S fører en tæt dialog med bl.a. de tyske miljømyndigheder med henblik på at sikre efterlevelse af de tyske regler og krav.

Femern A/S og det danske transportministerium har præsenteret ovenstående tiltag til håndtering af godkendelsesprocessen for de ansvarlige myndigheder i Slesvig-Holsten og har derudover ved flere lejligheder spurgt, om der er mere selskabet kan gøre for at fremme processen. Selskabet er ikke bekendt med, at det skulle være tilfældet.

Kommunikation og borgerinddragelse

Femern A/S lægger stor vægt på den direkte dialog med de parter, der berøres af projektet, herunder de lokale borgere, som er naboerne til tunnelbyggeriet, kommunerne, miljøorganisationerne og myndighederne. Selskabet har derfor etableret informationskontorer i Burg på øen Fehmarn og i Rødbyhavn på Lolland. Her informerer Femern A/S om projektets udvikling, indvirkningen på lokalsamfundet og de fremtidige muligheder, som projektet vil føre med sig.

Selskabets ledelse og faglige medarbejdere er derudover i løbende dialog med de berørte kommuner på dansk og tysk side, herunder kommunen på øen Fehmarn og amtet Kreis Ostholstein, som berøres af både tunnel-projektet og de tyske landanlæg på vej- og jernbane. Femern A/S gennemfører i samarbejde med Deutsche Bahn og Banedanmark vandredstillinger om projektet og landanlæggene regionalt i Tyskland og Danmark.

Der er etableret et fast dialogforum i Slesvig-Holsten for den faste Femern Bælt-forbindelse, som støttes af blandt andre delstaten og Femern A/S, hvor berørte kommuner, borgere og organisationer kan drøfte og stille spørgsmål til projektet uden for den formelle høringsproces.

Femern A/S har endvidere etableret et teknisk kontor i delstatshovedstaden Kiel for at kunne varetage den direkte dialog med de involverede myndigheder og politikere samt andre interessenter i Slesvig-Holsten.

På forbundsniveau har Femern A/S etableret en fast repræsentation i Berlin, hvorfra den brede dialog med medier, politikere og organisationer varetages. Endvidere er der indgået en samarbejdsaftale med den danske ambassade i Berlin om informationsarbejdet.

Det er samtidigt positivt i forhold til den videre proces, at danske politikere og andre centrale danske stakeholdere i stigende omfang er i tæt dialog med deres nordtyske kolleger for at fastholde momentum i den tyske proces.

Femern A/S arbejder i øvrigt på at opdatere selskabets kommunikationsstrategi i Tyskland med henblik på at styrke indsatsen i de kommende faser.

Den videre proces

Femern A/S afleverede sit bidrag til besvarelse af de 12.600 høringsvar den 15. februar 2017. Det er nu op til de tyske myndigheder på samme vis som i forrige høringsrunde at fo-

retage en gennemgang af materialet. Femern A/S vil på den baggrund eventuelt skulle foretage justeringer af materialet afhængig af anvisningerne fra de tyske myndigheder.

Myndighederne i Slesvig-Holsten vil herefter beslutte det videre forløb for processen frem til udstedelsen af godkendelsen. Inden godkendelsen kan udstedes, vil der igen skulle afholdes høringsmøder (Erörterungstermine) med de berørte parter. Høringsmøderne har til formål at drøfte de skriftlige besvarelser af indsigelserne, og Femern A/S vil som projektansøger deltage i møderne og svare på eventuelle yderligere spørgsmål.

Når høringsprocessen er afsluttet, og myndighederne i Kiel vurderer, at alt er gennemgået og diskuteret, vil den administrative godkendelse af projektet kunne udstedes.

Transportministeren i Slesvig-Holsten oplyste den 12. december 2016, at godkendelsesprocessen aktuelt var 6 måneder forsinket. En eventuel ny samlet tidsplan ventes at kunne offentliggøres af transportministeren i Slesvig-Holsten i foråret 2017.

Den 7. maj 2017 afholdes der valg til delstatsparlamentet i Slesvig-Holsten. Valgkampen er gået i gang, og infrastruktur tegner til at blive et centralt valgkampstema. Selvom myndighedsgodkendelsen af Femern-tunnelen formelt er et rent administrativt anliggende, er godkendelsesprocessen genstand for politiske diskussioner i Slesvig-Holsten, hvilket kan påvirke de offentlige meldinger i den kommende tid. Rent politisk er der bred opbakning i Slesvig-Holsten til Femern-tunnelen som sådan. Men der er debat om myndighedernes håndtering af godkendelsesprocesserne.

I Tyskland er det sædvanligt, at myndighedsgodkendelser af infrastrukturprojekter bliver påklaget ved domstolene. I Femern-projektets tilfælde skal klager indgives direkte til den højeste klageinstans, Forbundsforvaltningsdomstolen i Leipzig.

Det er selve projektgodkendelsen og dermed godkendelsesmyndigheden i Kiel, som klagerne vil blive rettet imod. Femern A/S og selskabets eksperter vil dog i sagens natur som projektansøger yde al fornøden juridisk og teknisk bistand til myndigheden gennem hele retssagen. Af forsigtighedsgrunde har Femern A/S allerede påbegyndt forberedelsen af en kommende retssag. Ifølge de tyske myndigheder kan en retssag vare op til to år. Det skal understreges, at der i Tyskland er meget få eksempler på, at anlægsprojekter ikke er blevet godkendt af domstolene i sidste ende. Der er således ikke noget, der tyder på, at Femern-projektet ikke kan godkendes i sidste ende.

Når klagesagerne er afgjort af forvaltningsdomstolen er tilladelsen endeligt retsgyldig og anlægsarbejderne kan iværksættes.

Femern A/S underskrev i foråret 2016 kontrakter med de store internationale entreprenørvirksomheder, herunder fra Danmark og Tyskland, som skal bygge tunnelen. Kontrakterne er betinget af en tysk myndighedsgodkendelse. Dette skete efter et eksternt review af projektets samlede økonomi, risici og reserver samt fremlæggelsen af en samlet finansiel analyse i februar 2016. De statsgaranterede lån, som optages til anlægsbyggeriet af tunnelen

under Femern Bælt og de danske landanlæg, vil kunne tilbagebetales på 36 år med indtægterne fra brugerne af tunnelen¹.

Parallelt med den tyske proces arbejder Femern A/S på den tekniske forberedelse af anlægsfasen og gennemførelse af en række mindre udbud. Desuden skal selskabet i samarbejde med de relevante danske myndigheder sikre, at den danske miljøgodkendelse er opdateret, så byggeriet kan sættes i gang, når den tyske godkendelse er på plads.

¹ Dertil kommer støtte fra EU. Europa-Kommissionen har tildelt en støtte til anlægsfasen af Femern Bæltforbindelsen på knap 4,4 mia. kr. for perioden frem til og med 2020. Der er mulighed for at forlænge støt-teperioden med yderligere op til to år.

Bilag

RÅDGIVERE FOR FEMERN A/S

Rådgiver	Kompetencer	Nationalitet
CMS Hasche Sigle	Tysk advokatfirma fra Hamborg. Tysk godkendelsesproces.	DE
HFK Rechtsanwälte	Tysk advokatfirma fra Hamborg. Tysk godkendelsesproces.	DE
ARNDT IDC	Tysk ingeniørfirma fra Hamborg. Yder assistance vedrørende håndteringen af indsigelser.	DE
ARSU	Tysk konsulentfirma fra Oldenburg/Olbg. Miljørådgivning og landskabsplanlægning.	DE
Drees&Sommer	Tysk konsulentfirma fra Hamborg. Rådgiver vedrørende jernbanerelaterede myndighedsforhold.	DE
BioConsult SH	Tysk miljøvirksomhed fra Husum. Yder assistance vedrørende miljøundersøgelser og miljøvurderinger.	DE
IfaÖ - Institut für Angewandte Ökosystemforschung GmbH	Tysk miljøvirksomhed fra Rostock. Yder assistance vedrørende miljøundersøgelser og miljøvurderinger, herunder Natura 2000.	DE
Intraplan Consult	Tyske transporteksperter fra München. Udarbejder trafikprognoser.	DE
TTS Trimode Transport Solutions	Tyske transporteksperter fra Freiburg, Breisgau. Udarbejder trafikprognoser.	DE
MariLim	Tysk miljøvirksomhed fra Kiel. Yder assistance vedrørende marine miljøundersøgelser.	DE
Leguan	Tysk miljøvirksomhed fra Hamborg. Yder assistance vedrørende flagermus, fugle, padder, osv.	DE
Lairm Consult	Tysk miljøvirksomhed fra Bargtheide. Yder assistance vedrørende støjemissioner og vibrationer på Fehmarn.	DE
Geiersberger	Tysk advokatfirma fra Rostock. Rådgiver vedrørende Vandrammedirektivet og vandretlige forhold.	DE
Baudyn	Tysk ingeniørfirma fra Hamborg. Yder assistance vedrørende vibrationsvurderinger på land.	DE
SSP Consult	Tysk rådgivende ingeniørfirma fra Bergisch Gladbach. Yder assistance vedrørende linjeføring og anlægstekniske løsninger	DE
Trüper Gondesen Partner	Tysk miljøvirksomhed fra Lübeck. Yder assistance vedrørende miljøundersøgelser, miljøvurderinger og ansøgning.	DE
Maidl Tunnelconsultants	Tysk rådgivende ingeniørfirma fra München. Tredjeparts review vedr. alternative tekniske løsninger.	DE
WTM Engineers	Tysk rådgivende ingeniørfirma fra Hamborg. Ingeniørmæssig rådgivning vedr. sænketunnelen.	DE
BUNG GmbH	Tysk ingeniørfirma fra Heidelberg. Yder teknisk support vedrørende tunnelsikkerhed og risikoanalyse.	DE
IOW - Leibniz-Institut für Ostseeforschung	Tysk miljøvirksomhed fra Rostock. Marin forsknings- og rådgivningsvirksomhed med særlig ekspertise i Østersøens hydrografi.	DE
IPP Ingenieurgesellschaft	Tyske eksperter, Kiel og Schwerin. Håndtering af indsigelser.	DE
GEOsoil	Tysk ingeniørfirma fra Runkel. Yder assistance vedrørende jordfor-	DE

	urening og affaldshåndtering.	
IBL Umweltplanung	Tysk miljøvirksomhed Oldenburg/Olbg. Yder assistance vedrørende miljøundersøgelser og undersøgelser af marsvin.	DE
McKinsey & Company	Ledelsesrådgivning. Assistance til håndtering af indsigelserne til besvarelsesprocessen.	DE
IMS Ramboll	Tysk miljøvirksomhed fra Hamborg. Yder assistance vedrørende miljøundersøgelser.	DE
Vössing Ingenieurbüro	Tysk ingeniørfirma. Yder assistance vedrørende tunnelens jernbannedesign.	DE
DHI	Dansk miljøvirksomhed. Yder assistance vedrørende marine miljøundersøgelser.	DA
Orbicon	Dansk ingeniørfirma. Assistance vedr. miljøundersøgelser.	DA
Rambøll, ARUP, TEC	Danske ledet internationalt rådgiverkonsortium. Primær teknisk rådgiver for Femern A/S	DA
Seacon A/S / MOE	In-house miljøkonsulenter. Rådgiver vedrørende miljøundersøgelser.	DA
Fiskeøkologisk Laboratorium	Dansk miljøvirksomhed. Specialist i undersøgelser af marin flora og fauna, herunder særligt fiskebiologi.	DA
GEO	Dansk ingeniørfirma. Yder assistance vedrørende geotekniske undersøgelser.	DA
Bech-Bruun	Dansk advokatfirma. Rådgiver vedrørende miljøretlige forhold og myndighedsbehandling.	DA
Kammeradvokaten	Dansk advokatfirma. Rådgiver vedrørende lovgivning og myndighedsforhold.	DA
Plesner	Dansk advokatfirma. Rådgiver vedrørende lovgivning og myndighedsforhold.	DA
Niras	Dansk ingeniørfirma. Yder assistance vedrørende marine miljøundersøgelser og jordbundsundersøgelser.	DA
TEC	Hollandsk, international specialist i design og konstruktion af sænketunneler.	NL
Fugro Engineers	Geoteknisk konsulentfirma. Rådgiver vedrørende infrastruktur.	NL
Bureau Waardenburg	Miljøvirksomhed. Yder assistance vedrørende miljøundersøgelser om marsvin.	NL
RINA- SINTEF	Konsortium som udfører uafhængig godkendelse af jernbanen. (Notified Body og Safety Assessor vedr. Jernbanen)	IT NO
HBI Haerter	Ingeniørfirma fra Zürich. Yder assistance vedrørende ventilation, aerodynamik og sikkerhed i tunneler.	CH
MacArthur Green	Skotsk miljøvirksomhed fra Glasgow. Tredjeparts review af miljødata.	SCO
CEFAS	Miljøvirksomhed. Yder assistance vedrørende marine miljøundersøgelser.	UK
CMACS	Miljøvirksomhed. Yder assistance vedrørende miljøundersøgelser om blandt andet marsvin.	UK

ENTREPRENØRERNE PÅ DE STORE KONTRAKTER AF FEMERN-BYGGERIET

Virksomhed	Konsortium	Nationalitet
Max Bögl Stiftung & Co. KG	Fehmarn Link Contractors, FLC	DE
Wayss & Freytag Ingenieurbau AG	Fehmarn Link Contractors, FLC	DE
Per Aarsleff Holding A/S	Fehmarn Link Contractors, FLC	DA
VINCI Construction Grands Projets S.A.S.	Fehmarn Link Contractors, FLC	FR
Solétance-Bachy International S.A.S.	Fehmarn Link Contractors, FLC	FR
CFE SA	Fehmarn Link Contractors, FLC	BE
BAM Infra B.V.	Fehmarn Link Contractors, FLC	NL
BAM International B.V.	Fehmarn Link Contractors, FLC	NL
Boskalis International B.V.	Fehmarn Belt Contractors, FBC	NL
Van Oord Dredging and Marine Contractors B.V.	Fehmarn Belt Contractors, FBC	NL
Rådgiver	Konsortium	Nationalitet
COWI A/S	Fehmarn Link Contractors, FLC	DA
SWECO Danmark A/S	Fehmarn Belt Contractors, FBC	DA